

ВСТУП ДО ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Лекція 5 : ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК ГЕРМАНСЬКИХ МОВ

Питання: Східногерманські мови. Північногерманські мови.

Західногерманські мови. Формування національних мов.

Близько XI—XII ст. у різних частинах германської етнічно-мовної території сформувалися мови окремих народностей, в основі яких лежали територіальні діалекти, що розвинулися з діалектів колишніх племен. У кожній країні це проходило у різних соціально-історичних обставинах.

1) Англійська мова

Після норманського завоювання (1066 р.) почався середньоанглійський період. В Англії протягом XI—XII ст. тривала французько-англійська двомовність. У вищих верствах суспільства, в адміністрації, судочинстві, школі вживалася тільки французька мова, церква і наука користувалися латиною. Англійська мова остаточно втратила колишню уессекську літературну традицію і лишилася тільки в розмовно-побутовому мовленні соціальних низів. Різко посилилося її діалектне членування, причому в самих діалектах відбувся ряд змін. Колишній нортумбрійський діалект перетворився на північний, мерсійський поділився на два діалекти середньоанглійської мови — східно-центральний і західно-центральний. Уессекський перетворився на південно-західний, а кентський — на південно-східний діалекти.

Від XI—XII ст. пам'яток англійської писемності залишилося лише кілька уривків з релігійних текстів і Пітербороська хроніка, що продовжувала давньоанглійський літопис — Англосаксонську хроніку за 1122—1154 р.

Тільки через два століття англійська мова знову посідає домінуюче становище в країні. У XIII ст. набирають вирішального значення ті соціальні верстви, для яких вона була рідною — міська буржуазія, дрібні

землевласники, селянство. Це змушує і вище дворянство та королівський двір поступово облишити французьку і перейти на основну мову країни. У 1363 р. вперше було відкрито парламент тронною промовою англійською мовою, а з 1377 р. це стало постійною практикою. З другої половини XIV ст. на англійську мову перейшли школи.

Розвиток капіталізму з його товарно-грошовими відносинами потребував ліквідації територіальної і економічної подрібненості та об'єднання населення країни в нову суспільно-етнічну одиницю — націю. В цей час зростає роль Лондона — не просто столиці, а найбільшого порту і торговельного центру, і діалект Лондона стає провідним у країні.

Проте пам'ятки англійської писемності цього періоду мають ще виразний діалектний характер. На східно-центральному діалекті написано: Ормулум (близько 1200 р.) — віршований переказ євангелія; перші англійські віршовані лицарські романи XIII ст. «Хавелок Датчанин» і «Король Хорн», віршований переказ біблійних легенд «Оепезіз» і «Ехосізіз» (1250 р.) та ін. Основні пам'ятки західно-центрального діалекту: «Брут» Лайамона (початок XIII ст.) — віршована переробка англо-норманського роману про Англію часів короля Артура; «Статут черниць» (початок XIII ст.) — прозаїчний текст, що містить поради трьом аристократичним пустельницям; віршований лицарський роман «Сер Гавейн і Зелений Лицар» (друга половина XIV ст.) та ін.

Північний діалект середньоанглійської мови представлений пам'ятками: Сигзог Мипсіі (Бігун по світу, 1300), що являв собою римований переказ біблійної легенди; «Укус совісті» (середина XIV ст.) — релігійний віршований трактат, хроніки, містерії тощо. Шотландським підвидом цього діалекту написані: «Брус» — римована хроніка Бар-бура (середини XIV ст.) про боротьбу шотландців за незалежність під проводом короля Бруса, «Королівська книга» (початок XV ст.) — збірник віршів короля Якова X та ін.

До південно-західного діалекту належать: «Віршована хроніка» Роберта Глостерського (XIII ст.) про події з історії кельтської Британії, «Сова і соловейко» (середина XIII ст.) — переклад французької байки, «Поліхронікон» Джона Тревізи (кінець XIV ст.) — переклад латинського твору історико-географічного змісту тощо. Південно-східний (кентський) діалект знайшов відбиток у пам'ятках! «Докори сумління» — перекладі французького релігійного трактату 1340 р., віршах Уільяма Шорхема кінця XIV ст. та ін.

Найбільше дійшло пам'яток лондонського діалекту; найдавніший офіційний документ середньоанглійською мовою — відозва короля Генріха III (1252), твори Джона Уїкліфа (1320—1384), вірші Адама Деві (початок XIV ст.), «Видіння Петра Орача» Уільяма Ленгленда — алегорична поема, написана алітераційним віршем, «Сповідь закоханого» (1390) та інші твори Дж. Гауера, твори Джефрі Чосера (1340—1400), зокрема його славетні «Кентерберійські оповідання».

З XVI ст. розпочинається новоанглійський період. Його початок припадає на час посиленого розвитку капіталістичних відносин в Англії, піднесення її економіки, ряду важливих географічних відкриттів, досягнення Англією домінуючого положення як морської держави. В культурному житті цей період був пов'язаний з діяльністю багатьох видатних вчених, філософів, письменників — Томаса Мора, Еразма Роттердамського, Ф. Бекона, Е. Спенсера, У. Шекспіра.

В XVI—XVII ст. шляхом поширення лондонських норм і поступового вироблення певного мовного стандарту формується національна англійська мова. В епоху Просвітництва виходять видатні праці з граматики англійської мови, великих успіхів досягає англійська лексикографія (особливо словник С. Джонсона, 1755).

Англійська мова поступово виходить за межі свого первісного поширення. Спочатку вона переноситься в завойовані Англією кельтські країни Британії — Уельс і Шотландію, потім у сусідню Ірландію. Різновид її

нортумбрійського діалекту поширився на півдні Шотландії і став офіційною мовою шотландського королівства. У XV—XVI ст. на ньому розвивалася значна художня література. Після приєднання Шотландії до Англії англійська мова відтіснила шотландський мовний різновид (так званий Scots) у розмовне спілкування соціальних низів суспільства. Але він продовжує вживатися і в художній літературі. Радянські англісти вважають його окремим варіантом національної англійської мови. Так само варіантом цієї літературної мови стала англійська мова Ірландії, яка майже зовсім витіснила місцеву кельтську ірландську мову, але й сама зазнала тут помітних змін у лексиці, фонетиці та слововживанні.

Зовнішня експансія Великобританії мала наслідком перенесення англійської мови в її колонії в різних частинах світу, які раніше чи пізніше ставали окремими державами. У Сполучених Штатах Америки, Канаді, Австралії, Новій Зеландії, Південно-Африканській Республіці в англійській мові виникло чимало відмінностей (найбільше у лексиці й фонетиці, менше в граматиці), створилися її окремі національні варіанти. Отже, в цілому англійська мова перетворилася тепер на велику мовну макросистему, де первинний британський варіант є лише однією з кількох складових мікросистем.

Сьогодні англійська мова в різних її різновидах є рідною для більш як 300 млн. чол., у тому числі населення Великобританії (56,2 млн.) \ Сполучених Штатів (237,8 млн.), Австралії (15,7 млн.), Нової Зеландії (3,3 млн.). Крім того, вона є офіційною мовою в 27 країнах Азії, Африки, Америки і Океанії: Гані (14,0 млн.), Замбії (6,16 млн.), Зімбабве (7,8 млн.), Ліберії (2,2 млн.), Маврікії (1 млн.), Нігерії (94,0 млн.), Папуа-Новій Гвінеї (3,2 млн.), Сьєрра-Леоне (3,8 млн.), Тринідаді і Тобаго (1,2 млн.), Ямайці (2,3 млн.) та ін. У 22 країнах англійська мова є однією з двох або кількох офіційних мов, наприклад в Індії (740 млн.), Ірландії (3,5 млн.), Камеруні (8,82 млн.), Канаді (25,3 млн.), Кенії (19,0 млн.), Лесото (1,4 млн.), Малаві (6,4 млн.), Намібії (1,5 млн.), Південно-Африканській Республіці (33 млн.),

Пуерто-Ріко (3,4 млн.), Сінгапурі (2,5 млн.), Сянгані (5,5 млн.), Танзанії (20,0 млн.), Уганді (14,6 млн.), Філіппінах (52 млн.) та ін.

2) Фризька мова

Давньофризький період закінчився в середині XVI ст. У цей час Фрисландія увійшла до складу Нідерландів, де на початку користувалася певною автономією, зокрема щодо розвитку своєї національної культури і мови. Але провідна економічна і політична роль Голландії у нідерландській державі мала наслідком те, що єдиною офіційною мовою країни зрештою стала саме голландська, що стала неподільно панувати в управлінні, судочинстві, школі. Довгий час нею розмовляло переважно сільське населення Фрисландії.

Наполеон під час французького панування в Нідерландах 1795—1813 рр. знищив усі рештки автономії їх провінцій, зокрема ліквідував і Фризький університет у Франекері. Віденський конгрес 1814 р., усунувши Наполеона від влади, утворив Нідерландське королівство, до складу якого включили й Фрисландію.

У Фрисландії — найбільшому фризькому етнічному масиві — існує чотири основні діалекти, з яких найближчим до літературної мови є так званий клайфриск. Серед міського населення поширена так звана міська фризька мова, для якої характерне змішування фризьких і голландських елементів. Північний і східний райони поселення фризів ще більше поділені на діалекти, що часом дуже відмінні один від одного.

Новофризька мова відрізняється від давньофризької рядом важливих змін у фонології та граматиці. Одним з найважливіших процесів такого типу було так зване західно-фризьке переломлення довгих голосних, що полягало в дифтонгізації їх — розвитку перед ними ненаголошеного глайда з одночасним скороченням ядерного голосного. Як наслідок виникали взаємно пов'язані пари зі спадного і висхідного дифтонга, з яких останній переважно вживався при подовженні слова суфіксами та флексіями.

Сучасною фризською мовою розмовляють понад 400 тис. мешканців Фрисландії, близько 16 тис. фризів західнонімецької землі Шлезвіг-Гольштейн, 3 тис. в Нижній Саксонії і значна група фризських емігрантів у США і Канаді.

3) Нижньонімецька мова

Давньосаксонська мова вже з XIII ст. зазнала помітних змін під впливом нижньофранкських діалектів, якими розмовляли вихідці з Нідерландів, що у великій кількості переселялися на схід північної Німеччини. Через те її з цього часу називають вже нижньонімецькою. В історії нижньонімецької мови виділяють два періоди — середньонімецький (XIII—XVI ст.) і новонімецький (з XVI ст.).

Поширенню середньонімецької мови на півночі і на заході сприяло утворення і дальша активна діяльність Ганзи — могутнього торгівельного і політичного об'єднання північно-німецьких міст, яке незабаром захопило в свої руки в країнах, що прилягають до Північного і Балтійського морів, не тільки торгівлю, а часто й фактичну владу. Центром Ганзи в XIII ст. стало місто Любек, діалект якого став основою усної і писемної норм середньонімецької мови. В XIV—XV ст. нижньонімецька мова витіснила латинську з ужитку в міських канцеляріях. У скандинавських країнах вона успішно змагалася з місцевими мовами в різних видах писемності. Так тривало кілька століть, доки світові торговельні шляхи не перемістилися з Балтики в Атлантику, викликавши поступовий занепад Ганзейського союзу, який у XVII ст. нарешті остаточно розпався. Разом з цим закінчився й самостійний мовний розвиток Північної Німеччини, яка повністю включається в загальнонімецький історичний процес.

До пам'яток середньонімецької мови належать: пісня про готського короля Ерманаріка, переклад норвезької саги про Дітріха (XIII ст.), та велика кількість міської літератури — сатиричних, дидактичних і

моралістичних творів, міських книг і хронік, грамоту цехових статутів, документів канцелярій тощо.

З XVII ст. настає новонижньонімецький період, коли статус і суспільні позиції цієї мови дуже підупали. Вона дрібниться на низку діалектів, які об'єднуються в дві основні групи — давньосаксонську, або західнонижньонімецьку, і східноельбську, або східнонижньонімецьку. До першої належать діалекти вестфальський, остфальський, нижньосаксонський, шлезвізький, гольштейнський. Східну групу складають північномекленбурзький, південномекленбурзький, середньобранденбурзький і східнопомеранський діалекти.

Частина дослідників зводить роль сучасної нижньонімецької мови в мовній ситуації ФРН і НДР до ролі звичайних територіальних діалектів. Інші ж вважають, що її значення далеко більше. У північних округах НДР і північних землях ФРН верхньонімецька мова виконує здебільшого лише службову, офіційну функцію, у живому ж розмовному спілкуванні переважає нижньонімецька; до того ж вона є й паралельним засобом, який обслуговує культурну діяльність у цьому регіоні. Вона має власну літературно-розмовну норму, якою користуються й освічені кола місцевого населення.

4) Верхньонімецька мова.

Період XII—XIV ст., який в історії німецької мови називають середньовишньонімецьким, характеризується тим, що германська територія від Рейну до Ельби була поділена на велику кількість різних за величиною феодальних держав. Середньовишньонімецька мова в цей час існує у вигляді ряду діалектів, проте між ними є значна спільність, що дає підставу говорити про них, як про єдину мову німецької народності.

У середньовишньонімецький період розвивалася різноманітна німецька художня література, переважно поетична — героїчний епос, віршований рицарський роман, рицарська любовна лірика (міннезанг), шпільманський епос (у якому героїчні і куртуазні риси об'єднуються з

казковими мотивами і східною екзотикою), поетична сатира тощо. Алітераційний вірш у цей час остаточно поступається місцем римованій строфіці. Найвидатнішою пам'яткою середньовісньонімецького героїчного епосу є «Пісня про Нібелунгів», записана на початку XIII ст. У ній розповідається про розгром римським полководцем-Аедієм у союзі з гуннами бургундського королівства Гундікарія, Важливі також пам'ятки: «Пісня про Гудруну» (перша половина XIII ст.), ряд поем з циклу про Дітріха Бернського, шпільманські епічні поеми «Герцог Ерні» (XII ст.), «Король Ротер», лицарські романи артурівського циклу та ін. У творах Генріха фон Фельдеке, Гартмана фон Ауе, Готфріда Стразбурзького, Вольфрама фон Ешен-баха виявляється чітка тенденція до уніфікації літературної мови на південнонімецькій основі. У другій половині XII — середині XIII ст. розквітає поезія міннезингерів, вершиною якої була творчість Вальтера фон дер Фогельвайде.

Верхньонімецька мова в цей час поширюється на схід за Ельбу, а також униз по Дунаю, де виникає Східна марка, майбутня Австрія, і на південь у Штірію і Карінтію. На нових територіях інтенсивно змішуються принесені переселенцями різні німецькі діалекти. Водночас відбувається процес зближення і взаємодії діалектів на старій германській території. Але будь-якої наддіалектної мовної норми все ще немає.

XV—XVI ст.— період ранньої нововісньонімецької мови, час формування єдиної національної німецької мови. У Німеччині цей процес мав особливий характер, тому що він відбувався в умовах політичного й економічного роз'єднання країни. Західна Німеччина була подрібненою на велику кількість невеличких феодальних володінь, через де її політична та економічна концентрація, розширення внутрішнього ринку стикалися з великими труднощами. З другої половини XVI ст. у зв'язку з переміщенням торговельних шляхів в Атлантику в Німеччині занепадає торгівля, сповільнюється зростання міст. Ще більше посилюється економічний спад внаслідок Тридцятилітньої війни 1618—1648 рр.

У цих умовах дуже важливу роль в економічному, політичному та культурному житті Німеччини починають відігравати східні колонізовані землі, на яких утворюються змішані, так звані східносередньо-німецькі діалекти. На їх основі у XIV — першій половині XV ст. починає розвиватися наддіалектний варіант писемної німецької мови, який поширюється зокрема через князівські та міські канцелярії. Запровадження книгодруку з другої половини XV ст. надає нового стимулу поширенню цієї норми.

Саксонія виходить на провідне місце серед різних німецьких земель, її міста — Ерфурт, Галле, Віттенберг, Лейпціг, Ієна та інші стають визначними осередками культури. Тут розвивається міська література, особливо реалістична віршована повість (шванк). Німецька мова витісняє з ділової сфери латинську, нею пишуться юридичні документи, хроніки, цехові статuti. Поряд із світською розвивається клерикальна література німецькою мовою — богословські трактати, переклади священних книг, проповіді тощо.

У XVI ст. німецька мова остаточно замінила латинську в шкільному навчанні. Вчені-гуманісти перестають писати свої твори латинською мовою, віддаючи перевагу німецькій. Розпочинається довготривала діяльність граматистів і словниківарів, спрямована на нормалізацію рідної мови. Нова норма німецької національної мови поширюється на всю країну, в тому числі й на північну Німеччину — одвічну територію нижньонімецької мови і її діалектів.

З XVII ст. починається період нововерхньонімецької мови. Завдяки діяльності громадських мовних товариств і багатьох відомих мовознавців (І. Готшеда, Й. Аделунга та ін.) виробляються чіткі норми правопису і граматики національної німецької мови. Розгортається боротьба за культуру мовлення, видаються порадики, нормативні граматики, словники. Велику роль у розвитку й поширенні національних зразків німецької мови відігравала класична німецька література (Лесінг, Гете, Шіллер та ін.), філософія і точні науки. Уніфікація і нормування мови успішніше проходили в центральних і західних частинах Німеччини. На південному сході ще

лишалися ізольовані діалекти, зокрема довгий час переважала орієнтація на писемну норму віденської канцелярії. Баварія і Австрія як осередки німецького католицизму відрізнялися від решти німецьких країв в культурному і мовному розвитку.

У XIX ст. продовжувалася уніфікація усної, розмовної норми німецького мовлення, що відбилося у кодексі правил так званої сценічної німецької вимови.

Після другої світової війни на території Німеччини утворилися дві держави: Німецька Демократична Республіка і Федеративна Республіка Німеччини. Відмінності суспільного ладу, політичний і культурний розвиток кожної з цих країн наклали відбиток на їх мову.

Верхньонімецька мова вживається також у ряді інших країн. У Швейцарії вона має за основу діалекти баварців та алеманів. Ще в часи Тридцятирічної війни Швейцарія вийшла зі складу Германської імперії, і в її мовному розвитку з тих пір спостерігаються помітні відмінності. В часи протестантського руху народна німецька мова Швейцарії стає літературною. Цюріхський реформатор Цвінглі в 1524 р. переклав нею біблію, і цей переклад мав для розвитку швейцарської німецької мови таке ж важливе значення, як переклад біблії Лютером — для верхньонімецької. В основу німецької літературної мови Швейцарії ліг місцевий верхньорейнський діалект.

З кінця XVI — початку XVII ст. посилюються економічні і культурні зв'язки Швейцарії з містами південної Німеччини, і на неї починає поширюватися верхньонімецька мовна норма. Згодом у Швейцарії створилася своєрідна диглосія — співіснування місцевого діалекту з літературною німецькою мовою. Діалект забезпечує повсякденне спілкування німецьких швейцарців, використовуючись головним чином у розмовній сфері. Поряд з ним в усному мовленні (хоч і більш обмежено) вживається німецька національна мова в її швейцарському варіанті. Вона є

теж мовою науки, швейцарської преси, художньої літератури; її вивчають у школах і в університетах, нею ведуть пересилання по радіо й телебаченню.

Розвиток німецької мови в Австрії так само мав своєрідний характер, її територію заселяли в IX—X ст. переважно переселенці з Баварії. Тому австрійська німецька мова входить разом з баварським діалектом в одну діалектну зону. У 1156 р. Австрія стала окремим герцогством у складі Священної Римської імперії, а з 1282 р. центром численних володінь Габсбургів.

Протягом XIV—XVI ст. на території Баварії, Швейцарії і Австрії складається окремий південнонімецький тип літературної мови, в якому помітну роль відігравали австрійські елементи. Ділова і політична мова Австрії розвивалася під великим впливом віденського мовлення.

У XVIII ст. в Австрії посилювався вплив верхньонімецьких норм, робилися навіть спроби наблизити норми австрійської писемності до верхньонімецьких, але опір австрійських вчених і просвітителів став цьому на перешкоді.

Населення Люксембургу, який існує незалежно з 1867 р., розмовляє летцебурзькою мовою — різновидом німецької, в основі якого лежить німецький західно-мозельсько-франкський діалект. Поряд з нею люксембурзці користуються також французькою і верхньонімецькою мовами. Летцебурзька мова є засобом повсякденного розмовного спілкування, вивчається в школах і частково використовується в пресі, але взагалі в писемній формі вживається мало.

Верхньонімецька мова вживається ще в ряді «мовних островів» на території Румунії (в Трансільванії), Угорщини, Югославії, Чехії та Словаччини, Італії, (в Тіролі), Південній Америці, США, Канаді та ін.

У цілому німецька мова обслуговує близько 110 млн. чол., у тому числі населення Федеративної Республіки Німеччини (82, 6 млн.), Австрії (7,55 млн.), Ліхтенштейну (26 тис), Швейцарії (4,16 млн.). Великі групи громадян німецького походження живуть у Сполучених Штатах (6,3 млн.), Канаді (1,05

млн.), Бразилії (0,6 млн.) тощо. У Росії громадян німецької національності налічується 1,85 млн. У Люксембурзі, що має населення 366 тис, німецька мова є урядовою поряд з французькою.

5) Нідерландська мова

Період XI—XVI ст. вважається середньонідерландським. Діалектна основа нідерландської літературної мови за цей час кілька разів змінюється. Спочатку провідною в мовному відношенні була Фландрія (міста Брюгген, Рент), де розвивається художня література (дидактичні твори Якоба ван Марланта, XIII ст.), з'являється багато перекладів рицарських романів, перекладається біблія (1360) тощо. У другій половині XIV ст. і особливо в XV ст. політична, економічна і культурна гегемонія переходить до Брабанту (міста Брюссель, Антверпен), де поступово складається стійка писемна традиція зі значним фламандським забарвленням. Тільки в XVI ст. провідну роль починає "відігравати голландський варіант літературної мови. Довгий час усі ці три писемні традиції існували паралельно і взаємодіяли одна з одною. Стан змінився, коли в 1585 р. іспанці захопили південні провінції Нідерландів (м. Антверпен), поклавши край їх вільному культурному розвитку. Багато представників інтелігенції при цьому втекло на північ Нідерландів, де в писемності посилювався південно-фламандський вплив.

У другій половині XVI ст. в Нідерландах розпочинається діяльне нормування мови, особливо правопису (граматика Х. Спігеля, 1584 р.), видаються перші великі словники. Ця робота триває і в наступні сторіччя. Результатом її є те, що сучасна літературна нідерландська мова досягла високого розвитку, значного рівня досягла і культура мовлення. У нідерландській лексиці спостерігається чимало англо-саксонських і фризських реліктів, особливо в тих місцевостях (колишній Східній і Західній Фрисландії), де фризьке населення було асимільоване голландцями.

Південні нідерландські провінції Лімбург, Брабант, Західна і Східна Фландрії лишалися під владою Іспанії до 1714 р. Це негативно впливало на їх мовний розвиток. Нідерландська мова була тут обмежена розмовно-побутовими сферами мовлення, причому зберігалася тільки нижчими соціальними верствами. Норми літературної мови були втрачені. Вищі кола країни, сфера управління користувалися французькою мовою. З 1830 р. південні Нідерланди були передані до складу Бельгії, де теж єдиною офіційною мовою була французька. Як вираження протесту й опору виникає «фламандський рух» за рівноправність нідерландської мови, розширення її функцій і використання як засобу національної фламандської культури. У другій половині XIX ст. розвивається і досягає значних успіхів фламандська художня література, активно виробляється власна літературна мовна норма.

Фламандський різновид нідерландської мови має ряд відмінностей від мови власне Нідерландів: в лексиці багато запозичень і кальок з французької мови. Фламандський різновид нідерландської мови є її окремим національним варіантом.

Нідерландська мова обслуговує нині понад 20 млн. осіб — населення Нідерландів (14,5 млн.), Бельгії (5,6 млн.), Сурінаму (393 тис), Ангільських островів (265 тис), США і Канади (980 тис).

б) Африкаанс

Це наймолодша з германських мов, що виникла в Південній Африці не раніше першої половини XVII ст. на основі нідерландських діалектів. Починаючи з 1652 р. голландська Остіндська компанія посилено колонізувала околиці Капштадта. Вихідці з різних провінцій Нідерландів — так звані бури (від нід. селянин, фермер) поступово селилися тут, утворивши колонію Капланд. Коли її в 1795 р. захопили англійці, конфлікти населення з англійською адміністрацією призвели до масового виселення за межі колонії. У 1835—1836 рр. відбувся «великий похід» на північ, де бури створили на Ваалі, притоці р. Оранжевої, свої республіки Оранжеву і Трансвааль. Проте

скоро тут було знайдено поклади золота і алмазів, тому Англія вирішила привласнити й ці території. Англо-бурська війна 1899— 1902 рр. закінчилася тим, що Капланд, Наталь, Оранжева і Трансвааль остаточно стали колоніями Англії, а згодом були об'єднані в домініон — Південно-Африканський Союз. У 1961 р. він проголосив себе незалежним, прибравши назву Південно-Африканська Республіка.

Мова африкаанс формувалася шляхом змішування різних нідерландських діалектів, якими розмовляли переселенці. На її нідерландську основу чинили вплив місцеві африканські мови — готентотська, бушменська, зулу, а також англійська і частково німецька. До середини ХІХ ст. вона вживалася лише як усна розмовна мова, причому переважно в побутових повсякденних ситуаціях. В управлінні, церкві, школі вживалася виключно нідерландська мова в її більш-менш літературному вигляді. В останній третині ХІХ ст. виник рух за вживання африкаанс в офіційному спілкуванні і в літературі. У 1918 р. африкаанс визнано другою офіційною мовою країни, а з 1925 р. її стали вживати в парламенті замість нідерландської. Проте повсякденне вживання африкаанс поширене в основному в сільських місцевостях, тоді як у містах вживається англійська.

Мовою африкаанс користується 3,5—4 млн. жителів Південно-Африканської Республіки і Намібії.

7) Мова їдиш (новоєврейська)

Це теж нова германська мова, що виникла в пізньому середньовіччі на основі верхньо- і середньо-німецьких діалектів. Місцем її формування були німецькі міста імперії Каролінгів по Рейну й Дунаю. Звідти носії мови їдиш мігрували в східні колонізовані німцями землі, а також у сусідні країни. Коли під час хрестових походів особливо посилювалися гоніння на євреїв, вони стали масово переселятися в Польщу, Литву, а звідти на Україну, в Білорусь і т. д. Цей міграційний рух тривав з ХІІІ аж до ХVІІ ст. У нових місцях поселення їдиш — мова в своїй основі германська — зазнавала великого впливу

місцевих мов, особливо слов'янських. З кінця XIX ст. велика кількість євреїв — носіїв їдиш — емігрувала до Сполучених Штатів і Південної Америки, де створилися великі етнічні групи їх. Крім цього, носії мови їдиш проживають у США, Румунії, Польщі, Чехословаччині, Швейцарії, Нідерландах, Канаді, Мексиці та інших країнах. В Ізраїлі їдиш ігнорується.

В історії їдиш виділяють два періоди — давній з XIII по XVII ст. і новий після XVII ст. Від XIII ст. дійшли до нас окремі глоси на їдиш, перші тексти від XIV ст.: обробка мовою їдиш німецької пісні про Кудруну, твір «Принц Горант», ділові документи, приватне листування тощо. З поширенням книгодруку розвивається релігійна література.

Сучасний їдиш має дві групи діалектів: західну (Словаччина, Угорщина, Румунія та ін.) і східну. До південної підгрупи східних діалектів належить майже три чверті всіх мовців їдиш — польський, український та інші діалекти. Північну підгрупу складають білоруський литовський та інші прибалтійські діалекти. Розходження між діалектами полягають головним чином у фонетиці та лексиці. На кожному діалекті позначається вплив місцевих мов відповідного регіону.

Кількість осіб, що користуються їдиш, визначається дуже приблизно — 5млн.

8) Скандинавські мови

Завоювання епохи вікінгів супроводжувалися утворенням феодальних держав. Ці примітивні політичні об'єднання виникали не тільки у завойованих землях, де вони швидко розпадалися, а й у самій Скандинавії. На основі територіальної та етнічної спорідненості племінних діалектів у межах кожної зі скандинавських країн склалися окремі народності: датська, шведська, норвезька, ісландська, фарерська.

Кінець епохи вікінгів ознаменувався широкою внутрішньою колонізацією вільних земель на Скандинавському півострові. Велике пересування народних мас викликало перемішування різних скандинавських

діалектів. Давнє розселення за племенами остаточно порушилося, межі колишніх племінних діалектів стерлися.

Мовні пам'ятки IX-XI ст. досить бідні. Це головним чином скандинавські імена і назви в європейських пам'ятках цього часу, запозичення зі скандинавської мови в фінській та інших, написи на скандинавських монетах, географічні назви, молодші рунічні написи.

Датська мова

У XVI ст. почала складатися датська нація. У 1495 р. вийшла з друку перша книга датською мовою. Особливо посилювалося книгодрукування в епоху Реформації, коли датська мова витіснила латинську з церковного вжитку, а також стала ширше вживатися і в літературі, що на той час мала переважно релігійний характер. Особливо важливою подією в мовному житті був переклад датською мовою біблії Лютера, виконаний найвидатнішими датськими літераторами. Єдиної писемної норми ще не було, хоча діалектна основа для неї вже визначилася — це були східнозеландські (ересунські) діалекти, зокрема говірка м. Копенгагена. Поступово датська мова завойовує всі сфери суспільного життя, в той час як вживання інших мов — латинської, нижньонімецької, верхньонімецької, французької — обмежується, а згодом і припиняється. Особливо сприяє зміцненню датської національної мови розвиток художньої літератури, зокрема її романтичного і реалістичного напрямів. У XVII ст. пробуджується інтерес до рідної мови, її наукового вивчення, зростає зацікавлення народною творчістю, посилюється народно-розмовна основа літературної мови. Видаються граматика, словники. Велику роль у розвитку і вдосконаленні датської літературної мови відіграв письменник Людвіг Хольберг (1684—1754).

У XVII ст. Данія була змушена віддати свої володіння на Скандинавському півострові, зокрема область Схоне, Швеції. Датську мову там дуже швидко витіснила шведська.

Датською мовою тепер користується понад 5 млн. осіб, у тому числі населення Данії (5,1 тис), Гренландії (50 тис), США (470 тис).

Шведська мова

З XVI ст. розпочинається новошведський період, складається шведська національна мова. У 1523 р. Швеція відокремилася від Данії. В основу спільної мовної норми лягли свейські діалекти центральної частини країни — Седерманланда і Стокгольма. Під час Реформації, що почалася в 1527 р., розвинулася література народною мовою, виробився зразок писемної норми. У 1541 р. вийшов з друку переклад біблії шведською мовою. Посилилася мовна нормативна роль державної канцелярії Стокгольма. Національна шведська мова витісняє латинську, нижньонімецьку і французьку з усіх сфер суспільного життя.

Початок новошведської мови звичайно пов'язують з виданням першого прозового художнього твору «Шведський Аргус» Олова Даліна, в якому розмовна шведська мова була вперше піднесена до рівня літературної майстерності. У 1648 р. видано першу граматику шведської мови, розпочинається нормування усної розмовної мови. Ще в XIII ст. шведська мова стала державною в Фінляндії, що була залежною від Швеції. Нею навчали в фінських школах, викладали в університетах.

Шведською мовою користуються близько 10 млн. чол., в тому числі населення Швеції (8,5 млн.), Фінляндії (0,4 млн.), США (1,2 млн.).

Норвезька мова

З 1525 р. починається період новонорвезької мови. У цей час у Норвегії панує датська мова як мова адміністрації, канцелярії, судочинства, а після Реформації також мова церкви і школи. Після введення книгодрукування датські книги поширюються по країні, особливо датський переклад біблії, і датська мова стає загальною книжною мовою, домінуючи в усіх сферах

писемності. Норвезька мова існує лише в розмовній формі як ряд територіальних діалектів, не зафіксованих писемною традицією.

З цього часу в Норвегії настає розмежування мови писемної — датської і народно-розмовної — норвезької, яке стало особливо відчутним у першій половині XIX ст. В цей час виразно виявляється потреба в усній національній мовній нормі, починається боротьба за усунення розриву між писемною і народно-розмовною мовами. Ця боротьба розвивається в рамках загальної боротьби за національне самоутвердження. У Норвегії починається відродження національної культури, створюється свій культурний центр, розвивається літературна діяльність. У 1811 р. в Христіанії (Осло) відкривається університет. Особливо зміцнюється цей рух після того, як Норвегія в 1814 р. відділилася від Данії.

Починається створення власної національної писемної й усної мови. Але в Норвегії, на відміну від інших країн, ці мовні різновиди не мали спільної основи, жодна місцева говірка не піднеслася до рівня спільнонаціональної мови. Єдиною мовою, яка на той час могла бути покладеною в основу писемної національної мови, була датська, що вже давно витіснила норвезьку з царини письменства. Оскільки ці мови дуже близькі (розходження існують головним чином у фонетиці), то залишення датської мови в літературному вжитку не викликало-будь-якого опору.

З часом у Норвегії склалися дві літературні мови — ріксмол («державна мова»), або за новішою термінологією букмол («книжна мова»), і лансмол («народна мова»), або інакше нюнорск («новонорвезька мова»). Кожна з них має свою основу, але зрештою це не окремі мови, а два різновиди літературної норми, процес вироблення якої ще не закінчився. Ріксмол має більш книжну традицію, він становить спробу створити національну усну й писемну норму на основі мішаних міських говірок, спробу покласти край розходженням між писемною й усною народною мовами шляхом «норвегізації» літературної мови. Лансмол (нюнорск) — це літературна мовна норма, що утворюється на основі синтезу всіх місцевих діалектів.

Основоположником лансмолу був лінгвіст-самоук Івар Осен. У літературі лансмол став вживатися з кінця 50-х рр. XIX ст.

Нині букмол і нюнорск вважаються рівноправними. Кожна громада має право сама вирішувати, якою мовою вести шкільне навчання. Нюнорск більше поширений на заході Норвегії, букмол — на сході, півночі і в усіх великих містах. Букмол переважає в ділових стосунках, у науці, пресі, художній літературі.

Норвезька мова є знаряддям спілкування близько 5 млн. жителів Норвегії (4,150 млн.), Сполучених Штатів і Канади (близько 1 млн.).

Ісландська мова

З середини XVI ст. почався період новоісландської мови. Ісландія в цей час ще перебувала під владою Данії, але на відміну від Норвегії зберегла свою давню писемну традицію. У 1540 р. було видано першу друковану книгу ісландською мовою (переклад євангелія). З кінця XVI ст. в країні пробуджується великий інтерес до давньої літератури, починається збирання старих рукописів, їх тлумачення і видання.

У другій половині XVIII ст. складається ісландська нація. Виникає національно-визвольний рух за незалежність країни, рівноправність ісландської мови, за право мати власну національну культуру. У перші десятиріччя XIX ст. виробляється національна правописна норма. Важливу роль у цій діяльності відіграв видатний мовознавець Расмус Раск, який склав першу граматику ісландської мови. Активний пуристичний рух мав наслідком очищення літературної ісландської мови від датських та інших запозичень. Ісландська художня література сприяла зближенню літературної мови з розмовною. Діалектні відмінності на острові тепер дуже невеликі.

Писемна мова новоісландського періоду близька до мови стародавніх саг.

Ісландською мовою розмовляють 240 тис. жителів Ісландії та досить значна етнічна група ісландців у США і Канаді.

□ Фарерська мова.

З 1380 р. Фарерські острови, що раніше належали Норвегії, ввійшли разом з нею до складу Данії. Датська мова стала єдиною офіційною мовою. Фарерська мова довгий час існувала тільки в усному мовленні. У 1846 р. В. Хаммерсхайб підготував правопис, який вживається й нині, у 1854 р. видав граматику фарерської мови.

З середини ХІХ ст. на Фарерських островах розвивається національно-визвольний рух, ведеться боротьба за вживання в писемності фарерської мови замість датської. З 1912 р. фарерці домоглися навчання в школах рідною мовою. В 1939 р. датський уряд визнав рівноправність фарерської мови в офіційному і шкільному вживанні. У 1948 р. острови здобули автономію. Фарерська мова остаточно завоювала право бути основною мовою в усіх сферах діяльності, але вживання датської мови теж дозволяється. За граматичною будовою фарерська мова дуже близька до ісландської, хоч морфологія її значно бідніша.

Кількість мовців, які користуються фарерською мовою, становить всього 38,5 тис. населення островів.